

د احصایې او معلوماتو ملي اداره
اداره ملي احصائیه و معلومات

NSIA

دولت جمهوري اسلامي افغانستان
اداره ملي احصائیه و معلومات
معاونیت انسجام معلومات جغرافیایی

گزارش سروی تولید گندم

سنبله ۱۳۹۹

فهرست مطالب

۱- خلاصه	۲
۲- اهداف	۲
۳- روش کاری	۳
۳-۱ استفاده از تکنالوژی (GIS/RS)	۳
۳-۲ راه‌اندازی سروی قطع نبات گندم (Wheat Crop Cut Survey)	۳
۴- نتایج	۸
۴-۱ ساحات تحت کشت	۸
۴-۲ تولیدات گندم	۹
۴-۳ توازن گندم (تولید، نیازمندی، مازاد/کمبود) در سال ۱۳۹۹	۱۳
۴-۴ تولید گندم در منطقه	۱۴
۵- پیشبینی بارندگی برای زمستان سال جاری	۱۴
۶- تبصره و پیشنهادات	۱۵
۶-۱ تبصره	۱۵
۷- پیشنهادات	۱۶

۱- خلاصه

از آنجایی که افغانستان یک کشور زراعتی بوده، بیشتر مردم آن مصروف زراعت می‌باشند و از این طریق امرار معیشت می‌نمایند. ظرفیت (پوتانسیل) زمین‌های زراعتی (آبی و للمی) در کشور حدود ۷,۳ میلیون هکتار می‌باشد. از آن جمله سالانه حدود ۳,۴ میلیون هکتار آن که بیشتر از ۲,۳ میلیون هکتار زمین زراعتی آبی و حدود یک میلیون هکتار زمین زراعتی للمی می‌شود، با در نظر داشت نوسانات اقلیمی و رژیم بارندگی تحت کشت قرار می‌گیرد.

رژیم بارندگی سال جاری از طرف سازمان‌های جهانی هواشناسی برای منطقه و افغانستان Neutral اعلان گردیده و پیامدهای این رژیم عبارت از بارندگی نورمال برای کشور می‌باشد. این در حالی است که رژیم بارندگی سال گذشته (۱۳۹۸) برای کشور El-Nino بوده که پیامدهای آن بارندگی بیشتر و درجه حرارت آن بلندتر از حد نورمال می‌باشد.

جهت تهیه این گزارش از دو میتود علمی، تعبیر و تفسیر عکس‌های ماهواره‌ای و سروی زمینی استفاده به عمل آمده است که از تکنالوژی ریموت سینسنگ به منظور نظارت دوامدار و تثبیت ساحات تحت کشت گندم استفاده صورت گرفته و سروی قطع نبات به منظور دریافت مقدار تولید و حاصل فی واحد زمین تطبیق گردیده است.

نتایج به دست آمده از سروی‌های فوق، بیانگر این است که ساحات تحت کشت آبی در ولایات جنوبی کشور (کندهار، هلمند، فراه، نیمروز و ارزگان) به اثر استفاده از آب‌های زیرزمینی در مزارع آبی افزایش داشته است (توضیحات در نقشه شماره ۱ ارایه گردیده است) که این افزایش بدون شک تاثیر مثبت در تولید گندم در سال جاری داشته است. هم‌چنان بارندگی‌های مناسب و به موقع در ولایات شمال و شمال شرق باعث ایجاد بستر مناسب در زمان کشت به خصوص مزارع گندم للمی گردیده که این امر نیز در تولید گندم طی سال جاری اثر گذار بوده است.

مبنی بر ارقام سروی متذکره، حاصل فی هکتار گندم آبی طی سال جاری (۲,۵) تن فی هکتار و حاصل گندم للمی (۱,۰۹) تن فی هکتار تخمین گردیده است. این در حالی است که سال گذشته حاصل فی هکتار گندم آبی طی سال جاری (۲,۶۱) تن فی هکتار و حاصل گندم للمی (۰,۸۳) تن فی هکتار تخمین گردیده بود. بدین ملحوظ، یکی از دلایل افزایش تولیدات در ساحات للمی کار افزایش تولید در فی واحد زمین بوده است و یکی از دلایل عمده کاهش حاصل تولید فی هکتار گندم آبی مرض سرخی گندم در ولایات شرقی و ولایت هلمند پنداشته می‌شود.

۲- اهداف

- تثبیت ساحات مجموعی تحت کشت فصل اول به تفکیک زمین‌های آبی و للمی؛
- تثبیت ساحه تحت کشت گندم آبی و للمی به تفکیک ولایات؛ و
- سنجش تولیدات، مازاد و کمبود گندم به سطح کشور و ولایات.

۳- روش کاری

۳-۱ استفاده از تکنالوژی (GIS/RS)

اداره ملی احصائیه و معلومات با استفاده از تکنالوژی ریموت سینسنگ و سیستم معلومات جغرافیایی (GIS/RS) بهرویت تصاویر ماهواره‌ای Sentinel اتحادیه اروپا که دارای دقت ۱۰ متر می‌باشد، به تخمین ساحات تحت کشت گندم در فصل جاری پرداخت است که نتایج به‌دست آمده به‌موقع، تخمین دقیق و کم هزینه بوده است. ارقام بعضی از ولایت جهت تائیدی نتایج به‌دست آمده، از عکس‌های ماهواره‌ای با دقت بلند (۳ متر) کمپنی Planet که اخیراً به‌دسترس این اداره قرار گرفته، استفاده صورت گرفته است (شکل ۱).

به‌منظور بررسی شناسایی بهتر مزارع گندم سروی زمینی نیز در ۳۰ ولایت با استفاده از GPS صورت گرفته است.

۳-۲ راه‌اندازی سروی قطع نبات گندم (Wheat Crop Cut Survey)

سروی قطع نبات (Crop Cutting Experiment) یک روش تجربی احصائی بوده که کشورهای دیگر جهان نیز از این روش به‌منظور دریافت تولیدات گندم و دیگر نباتات استفاده می‌نمایند.

این اداره، در همکاری با وزارت زراعت، آبیاری و مالداري؛ سروی قطع نبات گندم را در (۳۰) ولایت کشور و در دو مرحله انجام داده که مرحله اول در ولایات گرم‌سیر که گندم در آن زودرس بوده، در ماه ثور و مرحله دوم آن در ماه‌های جوزا الی اسد در ولایات سردسیر تطبیق گردیده است. سروی متذکره (۳۰) ولایت کشور را تحت پوشش قرار داده که به‌طور مجموعی شامل (۱۷۷) ولسوالی و (۸۸۵) قریه می‌شود. در این سروی از هر قریه (۳) نمونه گندم از ساحه ($2m \times 2m = 4m^2$) زمین قطع شده و بعد از پاک کاری، ارقام رطوبت و وزن دانه‌های آن درج سوالنامه گردیده که به‌طور مجموعی تعداد (۲۶۵۵) نمونه را احتوا می‌نماید. مراحل نمونه‌گیری گندم در تصاویر ذیل توضیح گردیده است:

مرحله قطع

مرحله چوکات‌بندی

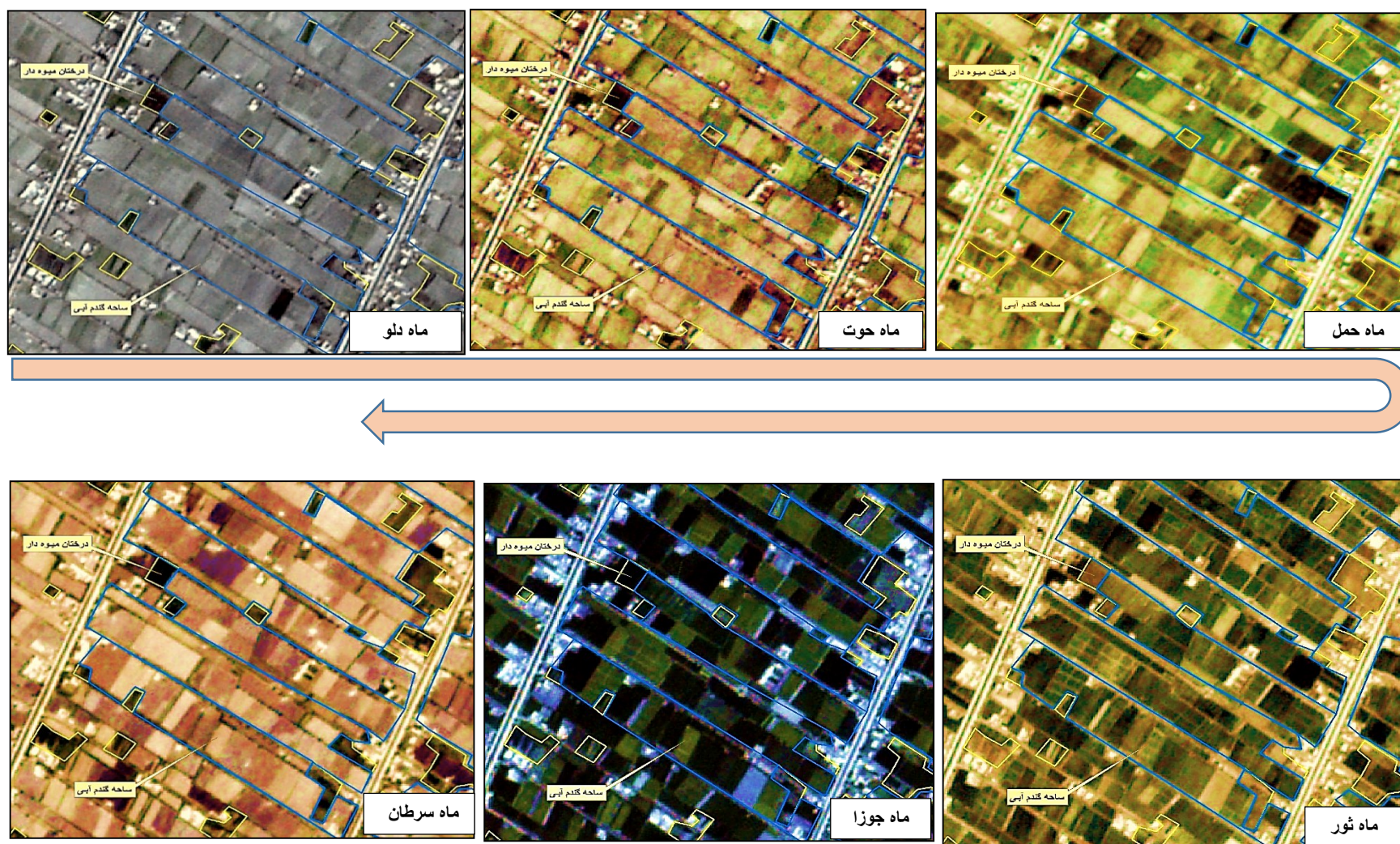
مرحله وزن و سنجش رطوبت دانه

مرحله جدا کردن دانه

روش تخمین ساحات تحت کشت، با استفاده از تعبیر و تفسیر تصاویر ماهواره‌ای به گونه دوامدار (قبل از رفع حاصل مالی رفع حاصل محصول گندم) نظارت و محاسبه گردیده است (توضیحات بیشتر در تصاویر ماهواره‌ای شکل شماره ۱ ملاحظه گردد). برای تعیین نمونه قطع نبات گندم از روش تصادفی ساده (Simple Random) استفاده گردیده و فکتورهای ذیل نیز مد نظر گرفته شده است:

- زون‌های ایکولوژیکی
- پوشش ساحات زراعتی (ساحات آبی و للمی)
- دسترسی به دهقان و قریه جات

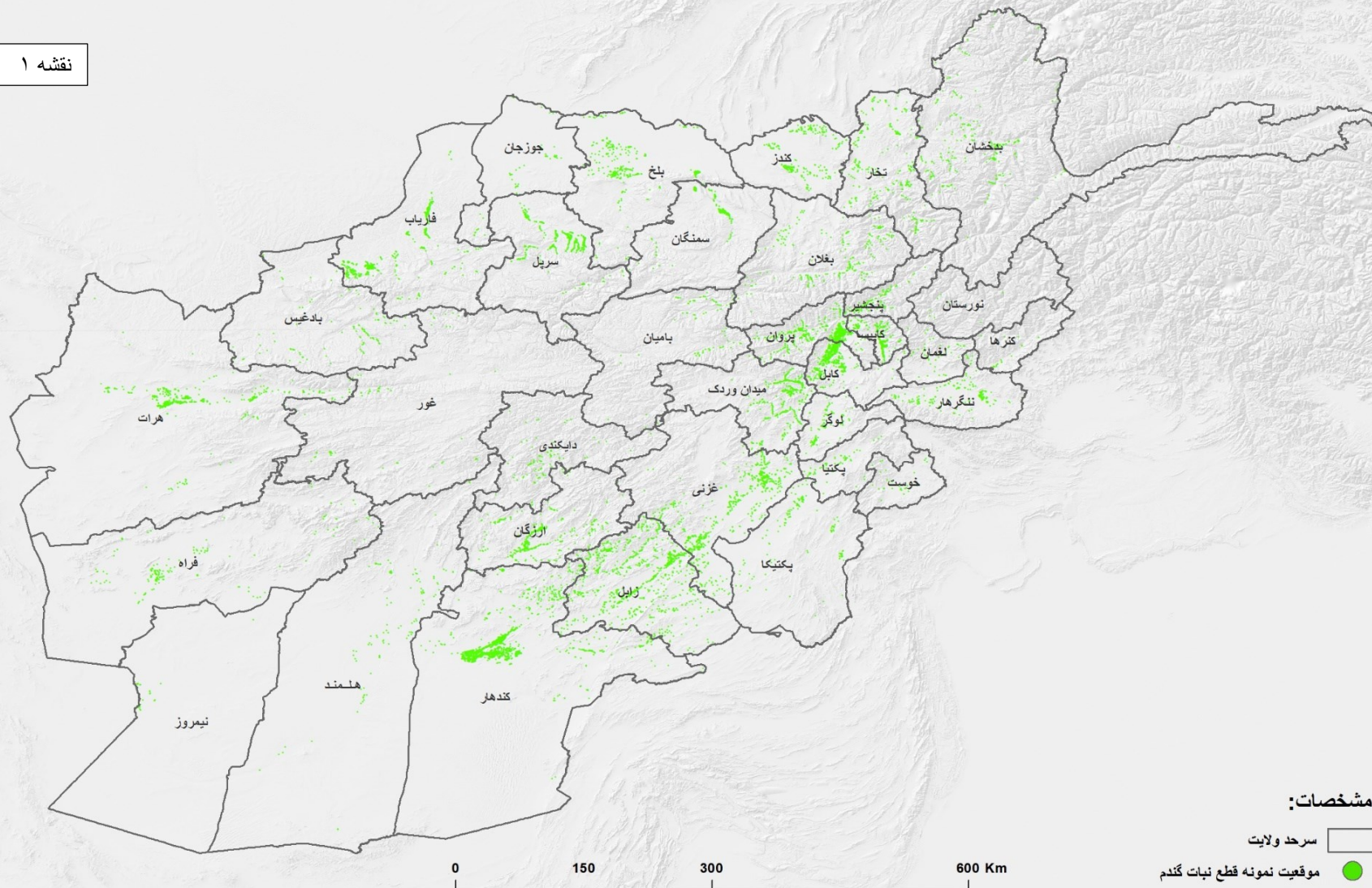

شکل ۱: نظارت از رشد زمانی نبات کندم (از زمان کشت الی رفع حاصل) با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای Planet

نقشه ساحات نمونه برداری شده برای سروی قطع نبات گندم

نقشه ۱

نقشه نمونوی، استفاده آب های زیر زمینی برای آبیاری زمین های زراعتی ولسوالی خاکریز ولایت کندهار

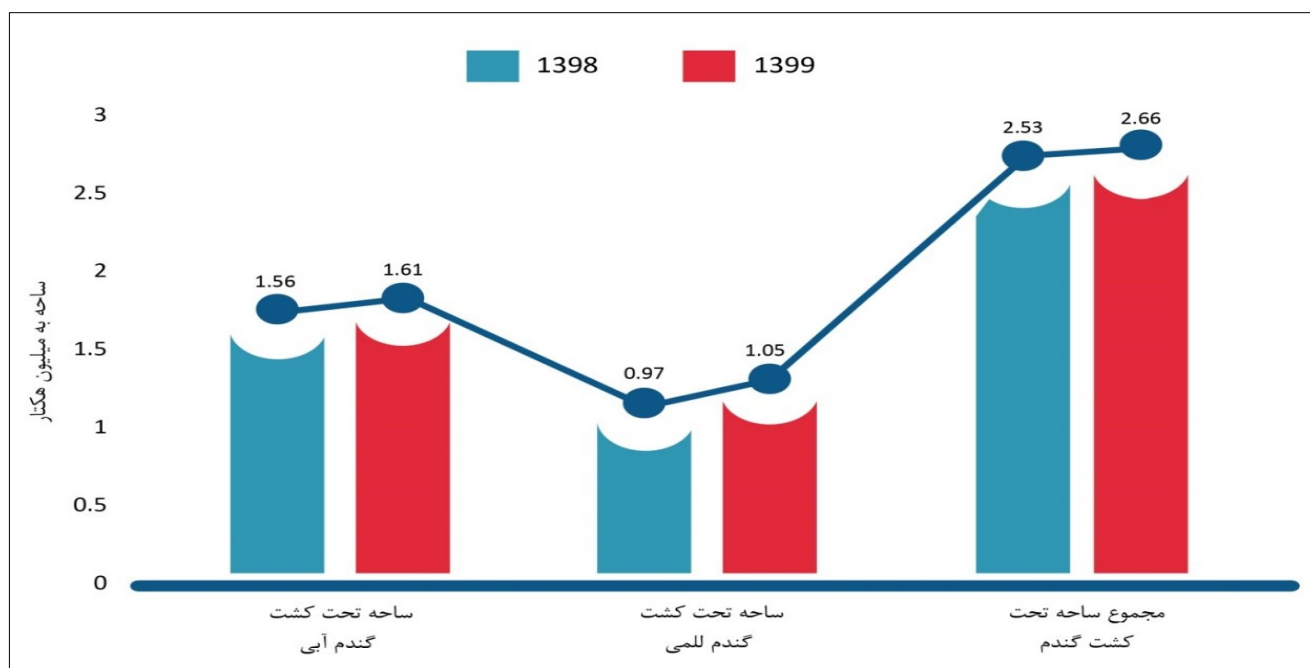

۴-۱- ساحات تحت کشت

چنانچه همه می‌دانند، وضعیت زراعتی کشور بیشتر متکی به ریزش برف و باران‌های به‌موقع و مناسب می‌باشد. گزارش‌های هواشناسی زراعتی نشان می‌دهد که بارندگی‌های کافی (برف و باران) در زمستان سال گذشته صورت گرفته؛ مقدار بارندگی‌های سال جاری نظر به سال گذشته، به‌موقع و موثر بوده که ازدیاد ساحات تحت کشت للمی با آن ارتباط مستقیم دارد.

طی سال جاری، مجموع ساحات آبی تحت کشت حدود (۲,۳۵) میلیون هکتار و مجموع ساحات للمی تحت کشت (۱,۳) میلیون هکتار تخمین گردیده است. از آن جمله (۱,۶۱) میلیون هکتار آن گندم آبی و (۱,۰۵) میلیون هکتار آن گندم للمی را احتوا می‌نماید که در مجموع ساحات تحت کشت گندم طی سال جاری حدود (۲,۶۶) میلیون هکتار می‌گردد.

ساحات تحت کشت گندم آبی در سال جاری در مقایسه با سال ۱۳۹۸ حدود (۳) فیصد و ساحات تحت کشت گندم للمی حدود (۸) فیصد و ساحات مجموعی تحت کشت گندم در سال جاری در مقایسه با سال گذشته (۱۳۹۸) حدود (۵) فیصد افزایش نموده است. ارقام مقایسوی ساحه تحت کشت گندم سال ۱۳۹۸ با ۱۳۹۹ در گراف شماره ۱ ارایه شده است: گراف ۱: مقایسه ساحه تحت کشت گندم به تفکیک آبی و للمی سال ۱۳۹۹ با ۱۳۹۸

گراف ۱: مقایسه ساحه تحت کشت گندم به تفکیک آبی و للمی سال ۱۳۹۹ با ۱۳۹۸

۴-۲ تولیدات گندم

چنانچه واضح است، گندم یکی از اقلام مهم زراعتی در کشور بوده و اهالی کشور به عنوان یکی از غذاهای اصلی از آن استفاده می نمایند. تولیدات گندم نظر به وضعیت زراعت در کشور، همه ساله متفاوت است، یعنی در صورت وقوع بارندگی های مناسب و عدم موجودیت آفات و امراض، تولیدات گندم قناعت بخش می باشد. به اساس یافته های سروی قطع نبات گندم دلیل عمده افزایش تولیدات گندم در سال جاری ناشی از افزایش ساحات تحت کشت گندم آبی و للمی بوده که این افزایش وابسته به بارندگی های مناسب و به موقع در زمان کشت بوده است.

بر اساس ارقام سروی متذکره، حاصل فی هکتار گندم آبی طی سال جاری (۲,۵) تن و حاصل گندم للمی (۱,۰۹) تن تخمین گردیده است. به این اساس تولیدات گندم آبی طی سال جاری حدود (۴,۰۳) میلیون تن و تولیدات گندم للمی حدود (۱,۱۵) میلیون تن تخمین شده که تولیدات مجموعی گندم طی سال ۱۳۹۹ حدود (۵,۱۸) میلیون تن تخمین می گردد.

تخمین نفوس کشور طی سال جاری حدود (۳۲,۹) میلیون نفر می باشد که اگر نیازمندی اهالی کشور را به گندم نظر به نفوس فوق سنجش نماییم، دیده می شود که حدود (۶,۴۹) میلیون متریک تن گندم طی سال جاری ضرورت می باشد.

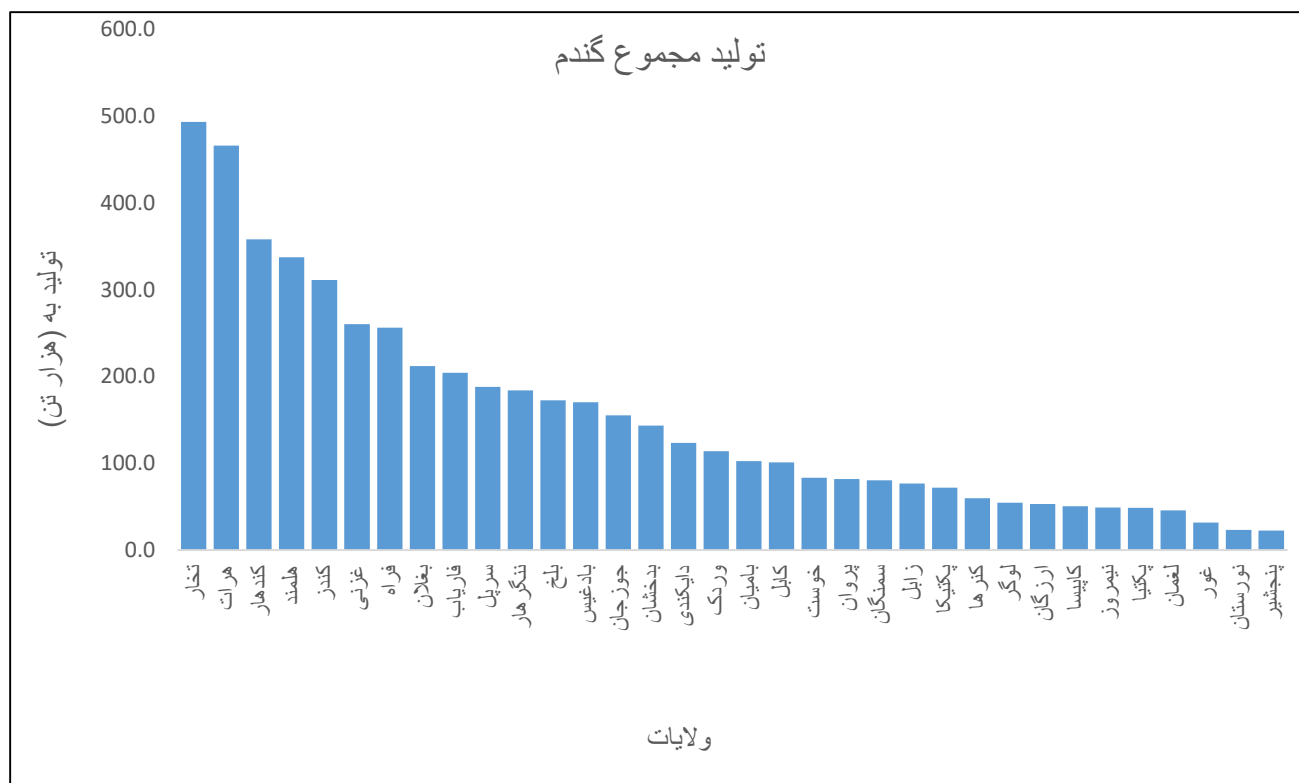
تولیدات گندم در کشور همیشه تکافوی اهالی را نکرده و مقدار قابل ملاحظه کمبود گندم موجود می باشد. اگر نیازمندی اهالی کشور را به گندم با تولیدات داخلی کشور مقایسه نماییم، دیده می شود که حدود (۱,۳۱) میلیون متریک تن گندم طی سال جاری در کشور کمبود خواهد گردید. برای وضاحت بیشتر توازن گندم را می توان در جدول و گراف ذیل مشاهده نمود:

نبات	نیازمندی				تولید داخلی	مازاد/کمبود
	مواد غذایی	تخم بذری	ضایعات	مجموع		
گندم آبی		282	605		4031	
گندم للمی		111	173		1154	
مجموع گندم	5325	393	778	6496	5185	-1311

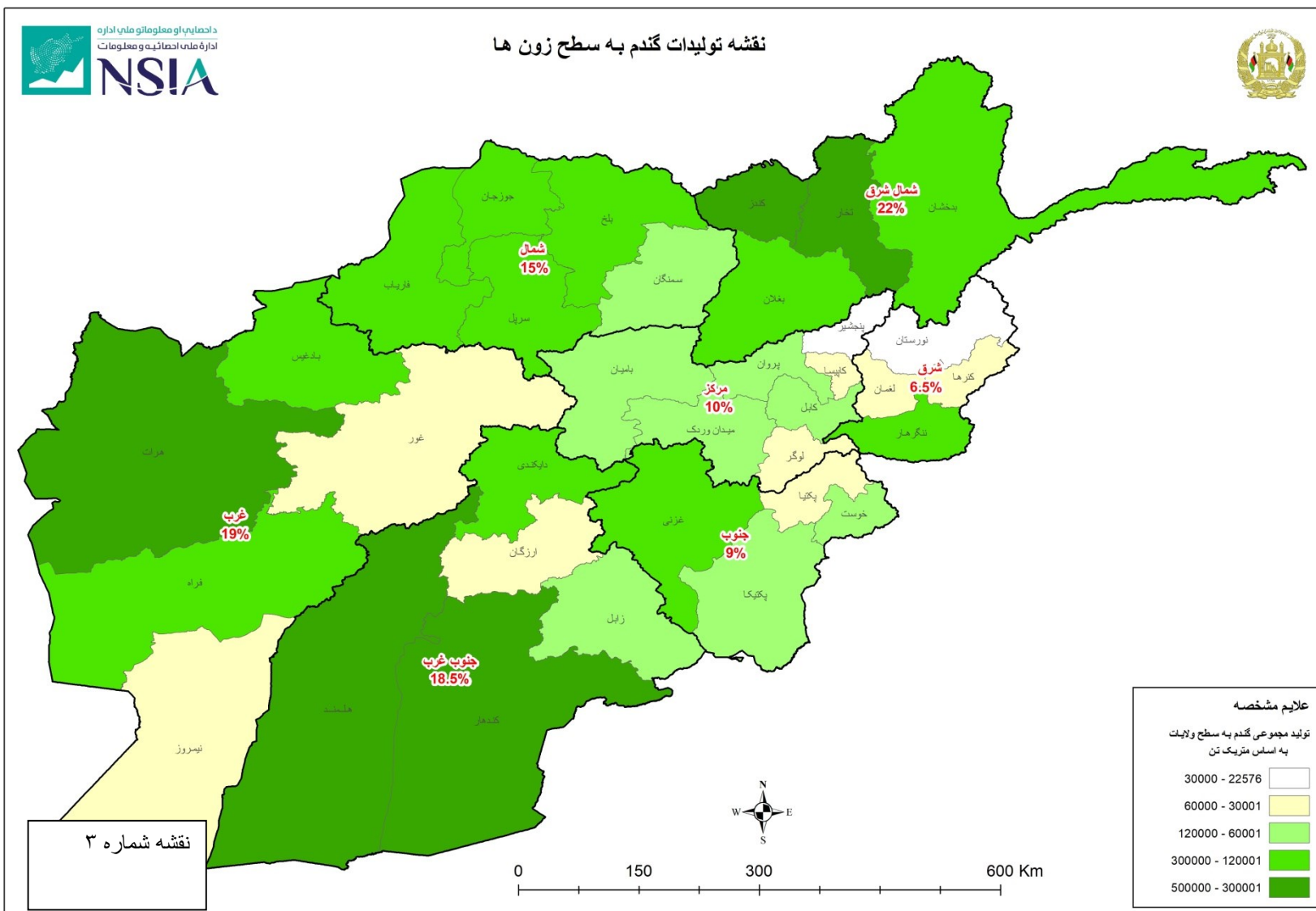
جدول نیازمندی، تولیدات و مازاد یا کمبود گندم طی سال ۱۳۹۹ در کشور ارقام به (هزار تن)

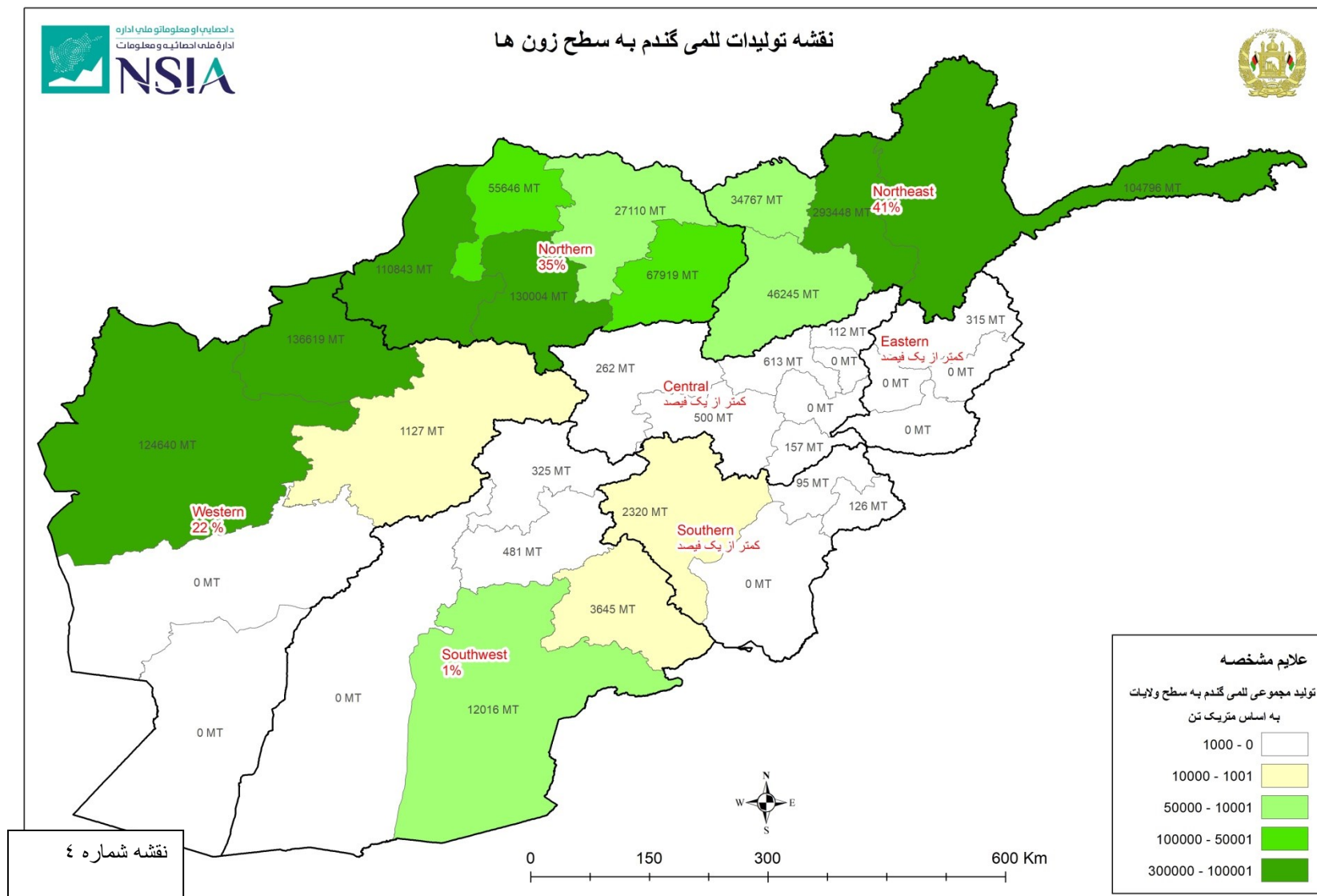
طی سال جاری ولایت تخار دارای حدود (۴۹۳) هزار متریک تن تولید گندم بیشترین تولید را در کشور داشته، در حالی که ولایت پنجشیر دارای حدود (۲۲,۵) هزار متریک تن تولید گندم کمترین تولید را در کشور دارا می باشد. تفصیلات بیشتر در گراف شماره (۲) ارایه گردیده است:

گراف شماره ۲: تولیدات مجموعی گندم به تفکیک ولایات طی سال ۱۳۹۹

فیصدی تولید مجموعی گندم و فیصدی تولید گندم للمی به سطح زون ها در نقشه های شماره ۳ و شماره ۴ ارایه گردیده است.

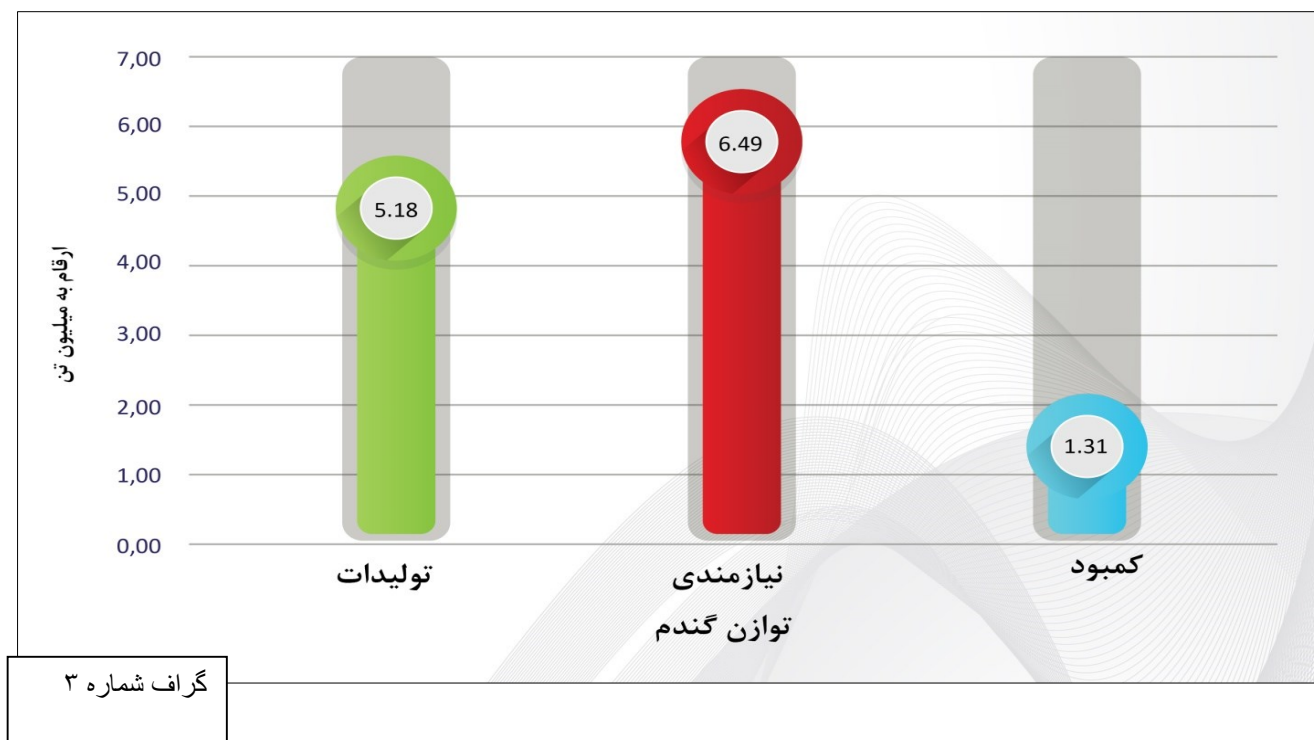

۴-۳ توازن گندم (تولید، نیازمندی، مازاد/کمبود) در سال ۱۳۹۹

نیازمندی گندم در کشور به طور مستقیم به تولیدات داخلی وابسته بوده که این نیازمندی همه ساله به اساس رشد سالانه نفوس سیر صعودی داشته، در حالی که تولیدات داخلی گندم نظر به شرایط اقلیمی در کشور به شکل متناوب (گاهی کاهش و گاهی افزایش) می باشد.

به اساس تخمین نفوس کشور طی سال ۱۳۹۹ حدود (۳۲,۹) میلیون نفر می باشد که نیازمندی آن برای گندم جهت استفاده مواد غذایی حدود (۵,۳۲) میلیون متریک تن در سال سنجش می گردد. این در حالی است که نیازمندی به تخم بذری مقدار (۳۹۳) هزار متریک تن در سال ۱۳۹۹ جهت کشت خزانی گندم و همین طور، مقدار ضایعات گندم در جریان رفع حاصل الی مراحل آرد نمودن گندم حدود (۷۷۸) هزار متریک تن تخمین گردیده است. بنابراین، مجموع نیازمندی گندم در سطح کشور حدود (۶,۴۹) میلیون متریک تن تخمین می شود. اگر نیازمندی متذکره را با تولیدات داخلی که حدود (۵,۱۸۵) میلیون متریک تن تخمین می گردد، مقایسه نماییم دیده می شود که در حدود (۱,۳۱) میلیون متریک تن گندم طی سال جاری (۱۳۹۹) در سطح کشور نیاز پیدا می شود.

جزئیات بیشتر در گراف شماره ۳ ارایه گردیده است.

۴-۴ تولید گندم در منطقه

بر اساس گزارش وزارت محترم زراعت کشور قزاقستان، تولیدات گندم طی سال جاری در کشور قزاقستان در حدود ۱۲,۸ میلیون متریک تن تخمین گردیده که نسبت به سال گذشته ۱۲ فیصد افزایش را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، گزارش USDA نیز نشان می‌دهد که صادرات گندم کشور قزاقستان در سال جاری در مقایسه به سال گذشته در حدود ۲۰ فیصد کاهش داشته است. دلیل عمده این کاهش، بیشتر شدن تقاضا میان متقاضیان سستی گندم و رقابت چشمگیر سکتور گندم در کشورهای روسیه و اوکراین گفته شده است.

قیمت گندم به ترتیب از ۱۹,۶ فیصد و ۲۲,۸ فیصد بلندتر از قیم پنج سال اخیر و سال گذشته گزارش داده شده است. دولت پاکستان تولیدات گندم را برای سال جاری ۲۴,۴۵ میلیون تن تخمین کرده که ۱,۳ ملیون تن در مقایسه به سال گذشته افزایش را نشان می‌دهد. هم‌چنان، دولت پاکستان ۶,۵ میلیون تن گندم را خریداری و آن‌را در ذخایر استراتژیک خویش برای مقابله با محدودیت‌های ویروس کرونا دخیره نموده است. قیمت گندم در ماه جولای سال جاری در بازارهای اصلی افزایش یافته و بالاتر از قیم حد اوسط سال‌های گذشته و سال ۲۰۱۹ باقی مانده است. بر اساس گزارش WFP طی سال جاری قیمت آرد گندم در پنج شهر بزرگ پاکستان در مقایسه با عین مدت زمان سال گذشته، ۲۰ فیصد افزایش یافته است.

بر اساس ارقام گمرکات کشور، واردات آرد و گندم به کشور طی هشت ماه (جدی الی اسد) سال مالی ۱۳۹۹ در مقایسه با هشت ماه سال مالی گذشته حدود (۱۰,۴) فیصد کاهش نموده است. این در حالی است که در واردات آرد و گندم طی معیاد فوق الذکر از کشور پاکستان، حدود (۹۸,۴) فیصد کاهش رونما گردیده است. نرخ آرد گندم در افغانستان در طی سال جاری در مقایسه با عین مدت زمان سال گذشته حدود ۱۲,۸ فیصد افزایش نموده است.

۵- پیشبینی بارندگی برای زمستان سال جاری

بر اساس پیشبینی ابتدایی شبکه فیوزنت (FEWS-NET) احتمال بارندگی پائین‌تر از حد اوسط برای زمستان پیش‌رو (اکتوبر سال جاری الی ماه مارچ سال ۲۰۲۱) پیشبینی گردیده است. در صورت تحقق این پیشبینی، کشت زمین‌های للمی خزانی به مشکل مواجه خواهد شد. اداره ملی احصائیه و معلومات، در چوکات کمیته ملی هشداردهی قبلی خشک‌سالی، وضعیت پیشبینی شده ابتدایی را با نهادهای ذیربط ملی و بین‌المللی به گونه دوامدار تحلیل نموده و از تغییرات مثبت و منفی؛ موضوع گزارشات و پیشنهادات خویش را در اسرع وقت به مقام عالی ریاست جمهوری تقدیم می‌نماید.

۶- تبصره و پیشنهادات

۶-۱ تبصره

از مقایسه ارقام تولیدات مجموعی سالانه گندم طی سال های ۲۰۰۴ الی ۲۰۲۰ چنین استنباط می گردد که سالانه تولیدات گندم در کشور بین ۴ الی ۵ میلیون تن بوده است. دلیل عمده آن نوسانات اقلیمی و مناسب بودن و یا عدم مناسب بودن شرایط اقلیمی پنداشته می شود. این در حالی است که نیازمندی سالانه کشور حدود ۶,۵ میلیون تن بوده و با در نظر داشت رشد سالانه نفوس کشور (حدود یک میلیون انسان در یک سال) نیازمندی به گندم، در حال افزایش می باشد. اما ساحات تحت کشت گندم طی سال های فوق الذکر افزایش اندک نموده که شاهد افزایش قابل ملاحظه در ساحات تحت کشت و تولیدات مجموعی گندم در کشور نبوده ایم. بدون شک با تکمیل شدن کار اعمار بندها (کمال خان ولایت نیمروز، بخش آباد ولایت فراه، مچلغوی ولایت پکتیا و سایر بندها) که اکنون عملاً تحت کار قرار دارند، برای صدها هزار هکتار زمین آب تامین خواهد نمود که این امر باعث افزایش ساحات تحت کشت آبی خواهد شد. در نتیجه، مقدار تولید گندم در کشور افزایش خواهد نمود اما از جانب دیگر نیاز جدی به استفاده بهتر از زمین های قابل کشت للمی دیده می شود که گندم للمی به تناسب گندم آبی دارای ذایقه خوب بوده و این مزایا ناشی از عدم استفاده کود کیمیاوی توسط دهاقین در مزارع تحت کشت للمی می باشد. گندم تولید شده از مزارع للمی در کشور کاملاً ارگانیک و طبیعی است. از طرف دیگر در کشورهای آسیای مرکزی صرف کشور قزاقستان تولید مازاد گندم داشته و این کشور همه سالانه ساحات تحت کشت گندم را به نباتات پر درآمد به گونه تدریجی تعویض می نماید. هم چنان، رشد نفوس کشور پاکستان و کمبود بیشتر گندم در ایالات خیبر پختونخواه، در آینده سبب کاهش در صادرات گندم به افغانستان خواهد گردید. از این رو، صرف کشور قزاقستان به عنوان کشور صادراتی گندم در منطقه باقی خواهد ماند که بدون شک تقاضا کشورهای منطقه برای گندم افزایش خواهد یافت .

۷- پیشنهادات

از نظر مصونیت غذایی، تولیدات گندم برای کشور ما حایز اهمیت ستراتیژیک بوده و نظر به تغییرات اقلیم در صورتی که خشک سالی منطوقی و یا امراض و آفات جدی زراعتی در منطقه به وقوع بپیوندد، افغانستان از این ناحیه شدیداً متضرر خواهد گردید. از این جهت، برای افزایش ساحات تحت کشت گندم و افزایش تولید فی هکتار گندم نکات ذیل احتراماً به مقام عالی پیشنهاد می گردد:

• پروژه صنف بندی زون های ایکولوژیکی زراعتی (National Agro Ecological Zones NEAZ) برای تشخیص و صنف بندی بهتر اراضی برای کشت گندم للمی، آبی و تخمین پوتانسیل تولید فی هکتار گندم آبی و للمی حایز اهمیت زیاد می باشد. این پروژه از سال ۲۰۱۷ بدین سو از طرف اداره خوراک و زراعت ملل متحد (FAO) در بخش زون بندی ایکولوژیکی زراعتی افغانستان فعالیت داشته که در صورت تکمیل شدن موفقانه این پروژه و تلفیق نمودن لایه های جغرافیایی زون های ایکولوژیکی زراعتی، پوتانشیل بیشتر زمین های للمی را شناسایی و با تطبیق ستراتیژی مزارع خشک (Dry Land Strategy) می توان برنامه ریزی های میان مدت و کوتاه مدت انکشاف ساحات تحت کشت و رشد تولیدات گندم را ترتیب نمود. لازم به ذکر است که لایه های جغرافیایی زون های ایکولوژیکی زراعتی نه تنها برای رشد تولید نبات گندم، بلکه برای تمام نباتات ستراتیژیک قابل استفاده می باشد.

• جهت تدارک نیازمندی کشور از نظر غله به خصوص گندم و یا توجه برای افزایش تولید گندم، سرمایه گذاری بیشتر بالای مزارع قابل کشت گندم للمی صورت گیرد؛ زیرا همه ساله ساحات مجموعی تحت کشت (ساحات مجموعی گندم آبی و گندم للمی) حدود ۲,۵ میلیون هکتار می باشد. از این جمله حدود ۴۰ فیصد ساحات تحت کشت را گندم للمی احتوا می نماید که یک ساحه قابل ملاحظه تحت کشت گندم می باشد. اما حاصل فی هکتار از مزارع گندم للمی قناعت بخش نبوده، زیرا حدود ۸۰ فیصد دهقانان للمی کار، از تخم های محلی استفاده می نمایند. عدم موجودیت و یا عدم دسترسی به وراثتی های اصلاح شده گندم للمی یکی از دلایل عمده سطح تولید پائین گندم للمی می باشد.

• بر اساس ارقام سروی قطع نبات گندم سال جاری، اوسط تولید فی هکتار گندم آبی نیز در مقایسه با کشورهای منطقه پائین می باشد. از این رو لازم است تا نهادهای ذیربط روی تحقیقات و ترویج تخم های اصلاح شده گندم آبی و للمی که باعث افزایش تولید فی هکتار و نیز مقاوم در مقابل کم آبی می شود، توجه و سرمایه گذاری بیشتر نمایند.

• فیصدی ضایعات گندم در کشور حین رفع حاصل حدود ۱۵ فیصد می باشد که سالانه حدود ۸۰۰ هزار متریک تن تخمین می گردد. این در حالی است که ضایعات گندم در کشورهای همسایه افغانستان کم تر نشان داده شده است.

جهت کاهش ضایعات حین رفع حاصل لازم است تا به دهاقین راجع به کاهش ضایعات گندم حین رفع حاصل آموزش داده شود و نیز نهادهای ذیربط روی برنامه‌ریزی قرضه، به‌منظور خریداری ماشین‌آلات رفع حاصل گندم برای دهاقین که باعث کاهش در ضایعات خواهد گردید، ابراز نظر تخنیکی نمایند.

• هم‌چنان، لازم است تا به‌منظور تشویق دهاقین گندم کار و اطمینان شان از موجودیت مارکیت مناسب، حاصلات مازاد شان را حکومت و سکتور خصوصی خریداری نمایند.